

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. Г. С. СКОВОРОДИ**

на правах рукопису

Ікуніна Зінаїда Іванівна

**ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ПРИ ФОРМУВАННІ
МИСЛИТЕЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ ПОРІВНЯННЯ У СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ**

19.00.07 — педагогічна та вікова психологія

**АВТОРЕФЕРАТ ДИСЕРТАЦІЇ
НА ЗДОБУТТЯ ВЧЕНОГО СТУПЕНЯ
КАНДИДАТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК**

Науковий керівник
кандидат психологічних наук,
професор **ПЕТРЕНКО Г. Г.**

Харків, 1994

№В 31.418

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському державному педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди.

ЛННБ України ім. В. Стефаніка

00777282 (X)

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор Петренко Г. Г.

Фіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор Серета Г. К., кандидат психологічних наук, доцент Моргун В. Ф.

Провідна установа: Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова.

Захист відбудеться «20» грудня 1994 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.113.24.02 по присудженню наукового ступеня кандидата психологічних наук у Харківському державному педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди за адресою: 310168, м. Харків, вул. Блюхера, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Автореферат розіслано «18» жовтня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Т. Золотухіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність проблеми визначається необхідністю пошука ефективних шляхів керівництва мислительною діяльністю старших дошкільників, що значно впливає на розширення можливостей подальшого навчання в школі. Серед багатьох аспектів цієї проблеми важливе місце посідають питання, пов'язані з формуванням мислительних операцій у дітей цього віку та особливостями педагогічного керівництва цим процесом з метою його активізації. Для розв'язання цієї задачі стає необхідним пошук принципово нових методів навчання дошкільників, які не застосовувались у традиційній практиці роботи з дошкільниками.

Теоретичні положення про сутність мислительної діяльності та закономірність її розвитку містяться в працях П. П. Блонського, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, Г. С. Костюка, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна та інших.

Численні експериментальні дослідження провідних психологів (Л. А. Венгера, О. В. Запорожця, Т. В. Косми, О. В. Проскура та інш.) присвячені проблемі розвитку мислення у дітей дошкільного віку.

Цілий ряд дослідників, серед яких Л. І. Божович, О. В. Запорожець, О. М. Концева, Г. І. Мінська, С. Л. Новоселова вивчали розвиток і особливості різних видів дитячого мислення, їхню взаємодію. В роботах відмічено, що вже в дошкільному віці відбувається значне ускладнення різних видів мислительної діяльності, зароджуються та вдосконалюються такі особливості, які визначатимуть подальший їх розвиток у наступні роки життя дитини.

Існує велика кількість робіт, у яких висвітлюються результати досліджень формування мислительних операцій у дітей в різних аспектах: генетичному (З. М. Богуславська, В. А. Горбачова, Г. А. Кислюк, К. А. Некрасова, Г. Г. Петренко, Ф. І. Фрадкіна та ін.); з погляду особливостей діяльності (Т. В. Косма, О. В. Проскура, О. В. Скрипченко та ін.); функціональному (Ж. Піаже, Б. Інельдер та ін.).

Для нас дуже цікавими виявилися роботи, присвячені проблемі формування мислительної операції порівняння (В. М. Дерябина, Г. І. Кагальняк, А. І. Румянцева, Н. П. Феретер, М. Н. Шардакова та ін.), але більшість цих робіт була пов'язана з вивченням особливостей формування і функціонування операції порівняння лише у молодших школярів і тільки в небагатьох роботах (М. Горбачаускане, Ю. Станкевичене) досліджувались умови переходу від операції порівняння до абстрагування в дошкільному віці. Особливості педагогічних умов, які сприяють формуванню й розвитку операції порівняння в дошкільників, не

були об'єктом спеціального дослідження. В якості такої педагогічної умови нами був запропонований спеціальний навчальний алгоритм.

Під навчальним алгоритмом ми розуміємо певну систему правил, які, будучи застосовані дитиною, під керівництвом педагога в певній послідовності приводять до ефективного розв'язання тієї чи іншої задачі.

Об'єкт дослідження — мислительна діяльність дітей шосто-го-сьомого років життя.

Предмет дослідження — особливості формування операції порівняння у старших дошкільників в умовах застосування спеціального навчального алгоритму.

Мета дослідження полягала у виявленні та дослідженні деяких педагогічних умов ефективного формування й функціонування мислительної операції порівняння у дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження — використання спеціального навчального алгоритму при формуванні мислительної операції порівняння у дітей 6-го та 7-го років життя підвищує ефективність цього процесу, дієвість операції сприяє формуванню порівняння за різними ознаками водночас або з вільним переходом від однієї ознаки до іншої.

Завдання дослідження.

Для досягнення мети дослідження й перевірки висунутої гіпотези були поставлені такі завдання:

1. Вивчити психологічну літературу, де висвітлені умови ефективного формування мислення, мислительних дій та операцій, операції порівняння.

2. Виявити рівень сформованості мислительної операції порівняння у старших дошкільників в умовах традиційного навчання й виховання.

3. Визначити вплив спеціального навчального алгоритму на формування мислительної операції порівняння у старших дошкільників.

4. Розробити психолого-педагогічні рекомендації по вдосконаленню керівництва формування мислительної операції порівняння у старших дошкільників у дошкільних закладах і в сім'ї.

Методологічною й теоретичною основою дослідження стали: — положення про єдність свідомості та діяльності (О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн та ін.);

— положення про психічний розвиток (О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, О. О. Люблінська та ін.);

— положення про взаємозв'язок навчання й розвитку (Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, В. В. Давидов та ін.).

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань засто-

совувались такі основні методи: теоретичний аналіз досліджуваної проблеми; психолого-педагогічний експеримент, складовими ланками якого були констатуючий, формуючий та контрольний експерименти; спостереження, бесіда; був використаний метод математичної статистики при обробці здобутих даних.

Дослідження проводилось у дитячих садках № 26 «Буратино», № 20 «Теремок» м. Слов'янська, у дитячих садках № 1 та 2 заводу «Енергомашпецсталь» м. Краматорська, а також у дитячому садку № 1 селища Райгородок Слов'янського району.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі проведених експериментів вперше розкрита психологічна особливість впливу спеціального навчального алгоритму на формування мислительної операції порівняння у старших дошкільників. Розроблені й використані різні варіанти допомоги в пізнавальній діяльності дитини з боку дорослого, а також визначена ефективність цієї допомоги. Встановлено, що запропонований нами алгоритмізований спосіб педагогічного керівництва дає позитивні результати в роботі з різними категоріями старших дошкільників, підвищує їх ефективність і набуває особливого значення в роботі з дітьми, які характеризуються низьким рівнем сформованості мислительних операцій.

Теоретичне значення проведеного дослідження полягає в розширенні психологічних знань про особливості розвитку мислительних операцій у залежності від організації педагогічного керівництва та застосування різних форм допомоги дітям, а також у подальшій систематизації наукових даних з проблемами розвитку мислення у дітей дошкільного віку.

Практична значимість дисертаційного дослідження визначається тим, що його результати орієнтують вихователів, старших вихователів дошкільних закладів, а також батьків на використання нетрадиційних методів організації занять, зокрема використання спеціальних навчальних алгоритмів, що сприяє ефективному розвитку мислительних операцій у дошкільників.

Розроблені й втілені в практику роботи дошкільних закладів методичні рекомендації для вихователів дитячих садків з формування мислительних дій у дошкільників.

Достовірність результатів дослідження забезпечувалась проведінням якісного та кількісного аналізу експериментальних даних, підтвердженням адекватності застосованих методів, метою та завданнями дослідження.

На захист виносяться такі положення:

1. Існують суттєві відмінності між особливостями мислительної операції порівняння у старших дошкільників, сформованої спонтанно (без використання спеціального навчального алгоритму) і в умовах його використання.
2. Мислительна операція порівняння у дітей 6-го та 7-го

років життя, яка сформована із застосуванням спеціального навчального алгоритму, залежить від змісту й характеру поставлених перед дитиною мислительних задач.

3. Розроблена система педагогічної допомоги сприяє підвищенню загальної пізнавальної активності дитини.

Апробація та втілення результатів дослідження в практику.

Результати дослідження були апробовані й впроваджені в практику роботи дошкільних закладів: дитячих садків № 20, 26 м. Слов'янська Донецької області; дитячих садків № 1, 2 м. Краматорська та дитячого садка № 1 селища Райгородок Слов'янського району. Ці результати й висновки з них врахувались також в лекціях і практичних заняттях при підготовці вихователів, методистів дошкільних установ у Слов'янському державному педагогічному інституті, Харківському державному педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди, Переяслав-Хмельницькому педагогічному інституті.

Основні положення дослідження обговорювались на щорічних підсумкових конференціях професорсько-педагогічного складу Слов'янського державного педагогічного інституту (1992—1994 роки), на підсумкових та інших наукових конференціях Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (1993—1994 роки), на Всесоюзній науковій конференції «Формування вмінь та навичок в області пізнавальної діяльності в процесі вивчення основ наук» (м. Слов'янськ, 1984 р.), на Всесоюзній науковій конференції «Педагогічна спадщина К. Д. Ушинського в сучасній практиці дошкільного виховання» (м. Одеса, 1990 р.), на науково-теоретичній конференції «Гуманізація виховання і навчання дітей дошкільного віку» (м. Рівне, 1992 р.), на науково-практичній конференції «Краєзнавство в системі народної освіти: проблеми, пошуки, перспективи» (м. Слов'янськ, 1994 р.).

Результати дослідження висвітлювались в лекціях на дошкільному факультеті Слов'янського державного педагогічного інституту, на курсах підвищення кваліфікації дошкільних працівників м. Слов'янська, Слов'янського району, у пресі (газета «Совет»).

Зміст дисертаційного дослідження відображено в 8 надрукованих працях автора.

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, заключення, літератури й додатків. Робота викладена на 150 сторінках, містить 7 таблиць, 2 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі дається загальна характеристика дисертаційного дослідження, обґрунтовується вибір його теми, висвітлюється актуальність проблеми, що розв'язується, визначається об'єкт,

предмет, мета, гіпотеза й завдання дослідження, а також наукова новизна, теоретична й практична значимість роботи, достовірність отриманих результатів, формулюються основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі «Теоретичні основи розвитку мислення дітей дошкільного віку» дається огляд психолого-педагогічних джерел, безпосередньо пов'язаних із проблемою розвитку мислення у дітей, розглядається процес формування мислительної операції порівняння. Там же викладені теоретичні передумови та вихідні положення дослідження, конкретизовані його завдання. В цьому зв'язку розглядаються й питання, пов'язані з вивченням мислення, зокрема мислительних операцій у дітей; розвиток цих операцій в умовах спеціально організованого навчання; дається трактовка поняття навчального алгоритму, особливо при формуванні операції порівняння.

Багато хто з психологів розробляв проблему розвитку мислення у дітей (А. Валлон, Л. С. Виготський, Р. Заззо, О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, О. О. Люблінська, Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейн, О. В. Скрипниченко та ін.). Так, в дослідженнях А. Валлона показано, що словесно-логічне мислення розвивається з практичних дій шляхом поступового переходу цих зовнішніх предметних дій у внутрішні, розумові. Л. С. Виготський довів, що механізмом процесу психічного розвитку може слугувати зміна міжфункціональних зв'язків у психічній діяльності дитини. Ж. Піаже розглядав розвиток мислення як процес спонтанного виникнення структур, що підпорядковуються внутрішнім законам урівноважування. Для дослідження проблем розвитку мислення має також важливе значення сформульоване Л. С. Рубінштейном положення про те, що будь-яке психічне явище зумовлюється зовнішніми причинами, які діють через внутрішні умови. Отже, мислення — це узагальнене опосередковане відображення, яке зумовлюється певними зовнішніми та внутрішніми умовами, спрямоване на розкриття нових зв'язків і відношень між різними об'єктами (Г. С. Костюк, О. О. Люблінська, Н. О. Менчинська, С. Л. Рубінштейн).

Багато робіт присвячено проблемі зв'язку між навчанням та психічним розвитком дитини, зокрема розвитком її мислення Л. С. Виготський, О. В. Запорожець, О. М. Леонтьєв, розробили принципово нові підходи до вивчення мислення дитини, логіки її суджень, здібності до засвоєння нових знань. Початок розв'язанню цього питання був покладений Л. С. Виготським, який висунув думку про те, що навчання і розвиток не співпадають, що правильно організоване навчання веде за собою розумний розвиток. Навчання повинно орієнтуватись на ті нові структури, що виникають в його процесі, створюючи «зону найближчого роз-

витку». Подальше дослідження ролі навчання в розумовому розвитку дитини знаходимо в роботах Л. А. Венгера, П. Я. Гальперіна, В. В. Давидова, Л. В. Занкова, Г. С. Костюка, О. О. Люблінської, Л. Ф. Обухової, О. В. Проскури, Г. К. Середи, О. В. Скрипниченко, Д. Б. Ельконіна та ін.

Всіма цими дослідниками навчання розглядається як вирішальний фактор, що впливає на розумовий розвиток. Діяльність педагога, який керує навчанням дитини — найважливіша умова її розумового розвитку. Провідна роль навчання в інтелектуальному розвитку полягає в тому, що воно не тільки прискорює перехід нищих структур інтелектуальної діяльності у вищі, але й виступає як необхідна умова їх утворення. Г. С. Костюк відмічав, що навчання не тільки сприяє розвитку, але й саме залежить від нього. Воно веде за собою розвиток, спираючись на його досягнення.

Процес навчання зумовлений багатьма факторами: знаннями дитини, її увагою, прийомами розумової діяльності, способами розв'язання задач, які опанувала дитина. Для нас особливо цікавим видається навчання, пов'язане з використанням навчальних алгоритмів. Як відомо, Л. Н. Ланда, Л. Ф. Фридман та ін. вважають, що алгоритмічний спосіб розв'язання може бути представлений різними варіантами. Нам здається, що для дошкільників найбільш доцільним є алгоритм, який містить у собі готову програму діяльності.

З погляду питань, поставлених у нашому дослідженні, привертають увагу також дослідження з проблем формування мислительних операцій у дітей (Д. М. Богоявленський, Г. М. Кагальняк, Т. В. Косма, А. І. Ліпкіна, О. В. Скрипниченко та ін.).

У другому розділі «Особливості сформованості мислительної операції порівняння у старших дошкільників» обґрунтовується вибір експериментальних завдань, а також добір підослідних, дається опис методики констатуючого експерименту, викладені результати засвоєння операції порівняння дітьми 6-го та 7-го років життя при виконанні різних діагностуючих завдань, а також наведена інтерпретація отриманих в експерименті даних.

Діагностуючі завдання відповідали досвіду дітей, а особливості їх виконання забезпечували виявлення особливостей сформованості операції порівняння. В експерименті підослідним пропонувалося три завдання. Перше завдання передбачало співставлення різних предметів за однією вказаною експериментатором ознакою. Друге завдання вимагало порівнювати об'єкти за різними ознаками з вільним переходом від однієї ознаки до іншої. Третє завдання передбачало порівняння предметів за кількома (сукупністю) ознаками водночас. Всі завдання виконувались дітьми індивідуально.

Підослідними були діти шостого й сьомого років життя,

вихованці дошкільних установ м. Слов'янська Донецької області (№ 20, 26, 55). В експерименті взяли участь 178 піддослідних, із них 88 дошкільників старшої та 90 — підготовчої групи.

Аналіз отриманих нами результатів виконання піддослідними всіх трьох завдань констатуючого експерименту свідчить про те, що шести-семирічні діти співставляють, порівнюють предмети переважно лише за однією ознакою. Причому, якою б не була ця ознака (колір, розмір, форма тощо), увагу дитини, в першу чергу, привертала відмінність між предметами саме за цією однією ознакою («цей предмет зелений, а цей синій», або «цей великий, а цей маленький» тощо).

Слід відзначити, що найбільш привабливим і важливим для дитини виявився колір предметів. Хоча дані дітям для порівняння предмети досить легко могли порівнюватись за будь-якою ознакою (їм давалися геометричні фігури різного кольору, форми та величини, які були зроблені в 2 варіантах: з картону і пластмаси). Переважна більшість дітей вибирала саме колір як основу порівняння. Навіть у тих випадках, коли змінювалась форма інструкції експериментатора, і увага дітей спеціально спрямовувалась на іншу ознаку, це мало впливало на виконання дії. (Забігаючи наперед, скажемо, якщо порівняння здійснювалося на основі двох ознак, то домінуючою теж лишався колір).

При виконанні другого завдання, яке передбачало порівняння предметів за різними ознаками з вільним переходом від однієї ознаки до іншої, часто спостерігалось таке явище: закінчивши порівняння об'єктів за однією ознакою й почавши порівнювати їх за іншою, піддослідні знов поверталися до вже використаної ознаки, відбувався так званий «зсув» ознаки. Можна припустити, що це явище зумовлено тим, що перша ознака була для дітей домінуючою. Вони утримували її у центрі уваги весь час, до самого кінця виконання, і на неї переважно орієнтувались.

Виявлено також, що і шести, і семирічні діти, працюючи з підгрупами експериментального матеріалу, у переважній більшості орієнтувались лише на відмінність у об'єктах і тільки невелика частина піддослідних відмічала їх спільні, загальні риси.

Виконання третього завдання для старших дошкільників виявилось найтруднішим. Замість того, щоб порівнювати всі предмети даної групи, діти часто вдавалися до попарного їх порівняння, причому часто вдавалися до порівняння на основі випадкових несуттєвих ознак, порівняння із застосуванням родових й видових ознак майже не зустрічалось.

Аналіз результатів виконання дітьми третього завдання свідчить про те, що порівняння предметів на основі кількох ознак водночас нерідко супроводжується в них неусвідомленою за-

міною одних ознак іншими, «перестрибуванням» з однієї ознаки на іншу або відбувається «зсув» ознаки. Нарешті, можна відмітити послідовну тенденцію включати в дію порівняння зайві елементи, особливо якщо порівнювались предмети й використовувались ознаки, близькі безпосередньому життєвому досвіду дитини. Ця тенденція була притаманна багатьом дітям, що поводити себе розкуто під час індивідуальної співпраці з експериментатором.

Результати виконання завдань констатуючого експерименту представлені у таблиці № 1 (на стор.42).

Основні результати виконання піддослідними трьох завдань проведеного нами констатуючого експерименту дозволять зробити такі висновки:

у дітей шостого й сьомого років життя при навчанні за звичайною програмою дошкільних закладів вже стихійно сформована операція порівняння, хоч вона й носить елементарний характер. (Навіть не всі ознаки, на основі яких проводиться порівняння, усвідомлюються дитиною).

Невисокий рівень сформованості операції порівняння виявляється і в тому, що діти виконують її переважно на основі сенсорної ознаки.

Існує певна косність вибору ознаки для порівняння.

Переніс дії при порівнянні предметів у дітей дуже обмежений.

Таблиця 1.
Результати виконання завдань у констатуючому експерименті

Співставлення зображень на основі заданої ознаки	Вік	Кількість піддослідних	Вибір ознаки при порівнянні						
			загальна ознака	Часткове порівняння на основі 2-х ознак			Ознаки відмінності		
				колір усередині велич.	Величина усередині кольору		колір	величина	
					К%	К%			К%
6	88	3 3,5	8	9	5 5,6	47	53,5	25	28,4
7	90	8 8,8	14	15,5	9 10	23	25,6	36	4

Співставлення геометричних фігур за різними ознаками	Вік	Кількість піддослідних	Вибір ознаки при порівнянні					
			Часткове порівняння на основі 2-х ознак			Порівняння на основі однієї ознаки		
			форма усереднені величини	форма усереднені кольору	величина усереднені кольору	колір	величина	форма
			К%	К%	К%	К%	К%	К%
6	88	3 3,4	8 9	6 6,8	35 39,8	21 23,9	15 17,1	
7	90	6 6,7	9 10	6 6,7	28 31,1	23 25,5	18 20	

Співставлення предметів на основі сукуп. ознак	Вік	Кількість піддослідних	Найменування ознак					
			усереднені виду з співставленням	усереднені виду без співставлення	функціональна ознака	колір	величина	форма
			К%	К%	К%	К%	К%	К%
			6	88	13 14,7	39 44,3	15 17,2	9 10,3
7	90	15 16,7	35 38,9	19 21,1	9 10	7 7,8	5 5,5	

Порівняння предметів за різними ознаками з послідовним переходом від однієї до іншої або за різними ознаками водночас (сукупністю ознак) є неефективним, викликає у старших дошкільників значні труднощі.

На нашу думку, все це є наслідком того, що формування здатності порівнювати предмети в сучасних дошкільних закладах відбувається стихійно, бо виступає як побічний продукт

інших видів діяльності дитини.

У **третьому розділі** «Вплив навчального алгоритму на формування мислительної операції порівняння у дітей 6-го та 7-го років життя» дається опис методики формуючого експерименту, проводиться аналіз ефективності навчального алгоритму, який містить у собі готову програму діяльності дитини. Виявлено, за яких умов діти старшого дошкільного віку можуть виконувати порівняння на основі різних ознак предметів з вільним переходом від однієї ознаки до іншої, а також на основі загальної, спільної для всіх порівнюваних предметів суттєвої їх ознаки та на основі сукупності двох чи трьох ознак, що повинні враховуватися водночас.

Оскільки, як було показано вище, результати констатуючого експерименту довели, що переважна більшість дошкільників старшої та підготовчої груп виконують порівняння лише на основі однієї ознаки, здебільшого враховуючи лише відмінність між предметами та ігноруючи їх спільні риси, при організації й проведенні формуючого експерименту ми намагались створити умови, що сприяли б запобіганню та усуненню вказаних обмежень та вад у діяльності дітей.

При проведенні формуючого експерименту ми виходили з того, що він має бути своєрідною організацією діяльності дітей, спрямованою на покращення й розвиток як основних компонентів діяльності дитини, так і її загального психічного розвитку (В. В. Давидов, Г. С. Костюк, Л. Н. Ланда, О. М. Леонтьев, С. Д. Максименко, П. П. Подд'яков, Л. М. Фридман та ін.).

Піддослідними у формуючому експерименті були діти старшої та підготовчої груп дитячого садка № 26 «Буратино» м. Слов'янська Донецької області. Особливість експерименту полягала в тому, що навчання дітей відбувалось із застосуванням навчального алгоритму, послідовними складовими ланками якого були:

1. Виявлення й перелік основних ознак предметів з експериментального матеріалу.
2. Знаходження загальної спільної для всіх предметів суттєвої їх ознаки.
3. Порівняння предметів на основі певної суттєвої ознаки.
4. Виявлення варіацій ознаки (несуттєві ознаки).
5. Пошук серед експериментального матеріалу зайвих предметів, що не відповідають вимогам завдання, і виключення цих предметів з подальшого розгляду.
6. Співставлення предметів за різними основами порівняння з послідовним переходом від однієї основи до іншої.
7. Порівняння предметів за двома та трьома ознаками водночас.

Завдання розподілялися на три серії. Кожна серія склада-

лася з трьох занять, які проводилися з інтервалом у 2—3 дні.

При організації експерименту нами були розроблені не тільки правила його проведення, але й різні види допомоги піддослідним а саме: стимуляція діяльності дитини (питання для роздумів, питання для сумнівів, підштовхування до нового способу розв'язання); стимуляція до пошуку варіацій ознак; стимуляція виявлення ознак у експериментальному матеріалі; запровадження (в необхідних випадках) сумісної діяльності кількох дітей для орієнтації на однолітка; стимуляція самостійної розумової ініціативи дитини.

Аналіз результатів формуючого експерименту свідчить про ефективність використання навчального алгоритму при формуванні операції порівняння за різними основами у дітей 6—7 років. У контрольній серії цього експерименту більшість шестирічних дітей змогла виконати порівняння об'єктів за двома-трьома ознаками (74,7 %), і тільки відносно невелика частина дітей (23,3 %) обмежилася виконанням порівняння лише за однією ознакою. Серед семирічних дітей порівняння за двома ознаками змогли виконати майже всі діти (93,8 %), а 37,5 % — виконали завдання з використанням основ класифікації, що включала три ознаки.

Слід відмітити, що всі діти позитивно реагували на різні види запровадженої стимуляції. Педагогічне керівництво сприяло успішному виконанню завдань навіть малоактивними дітьми. Необхідно відзначити, також, типові особливості поведінки дітей під час проведення експерименту: впевненість у своїх діях; намагання самостійно виправити помилки, допущені в міркуваннях; аргументація власних суджень; орієнтація при порівнянні на функціональні, а не тільки сенсорні ознаки. З завданнями порівняти предмети (різні види транспорту) на основі їх функціональної ознаки успішно впоралась переважна більшість піддослідних — 62 % шестирічних і 77 % семирічних дітей.

Найбільш важким виявилось завдання — порівняти предмети за кількома ознаками водночас. Трудність полягала в тому, що піддослідний повинен був виділити відразу не менше двох ознак у різноманітному матеріалі й весь час тримати у голові — аж до кінця виконання завдання. (Типовою вадою такої дії було «забування» або вимоги завдання, або якої-небудь з виділених ознак. Так, досить часто спостерігалось попарне співставлення предметів замість співставлення всіх предметів групи. Інколи відбувався також «зсув» ознаки, коли одна ознака несвідомо замінювалася іншою.

При виконанні експериментальних завдань у наших піддослідних сенсорний і перцептивний аналіз ще переважав мисли-

тельний (спочатку виділялися конкретні варіації кольору, розміру, форми, значно важче — виду й роду, складної функції тощо).

Нелегко давалося дітям обгрунтування запропонованого ними самими розв'язання задачі.

При порівнянні предметів за кількома ознаками водночас найбільш ефективною виявилась організація сумісної діяльності кількох дітей.

Результати виконання контрольного завдання формуючого експерименту представлені у таблиці № 2 (на стор. 49).

Отже, аналіз отриманих у формуючому експерименті даних свідчить про принципову можливість дітей 6-го, 7-го років життя оволодіти більш досконаліми формами мислительної операції порівняння, ніж це відбувається в умовах звичайного виховання в сучасних дитячих закладах. Він свідчить також про те, що педагогічне керівництво мислительною діяльністю дитини з використанням відповідно навчального алгоритму позитивно впливає на це оволодіння.

Таблиця 2.

Результати виконання контрольних завдань у формуючому експерименті дітьми 6-го та 7-го років життя

	Група	Кількість дітей	Кількість ознак		
			III	II	I
Порівняння предметів за різними ознаками	експериментальна	6-річного віку 29 чол.	9 (31,3 %)	16 (55,3 %)	4 (13,4 %)
		7-річного віку 31 чол.	14 (45,1 %)	15 (48,5 %)	2 (6,4 %)
	контрольна	6-річного віку 27 чол.	—	2 (7,4 %)	25 (82,6 %)
		7-річного віку	—	5 (18 %)	23 (82 %)

Порівняння предметів за суттєвою ознакою	Група	Кількість дітей	Характер виконання завдання		
			Повністю	Частково	Не виконали
			експериментальна	6-річного віку 29 чол.	18 (62 %)
	7-річного віку 31 чол.	24 (77 %)	7 (23,5 %)	—	
	експериментальна	6-річного віку 27 чол.	—	6 (22,2 %)	21 (77,8 %)
	експериментальна	7-річного віку 30 чол.	—	12 (40 %)	18 (60 %)

Порівняння предметів за кількома ознаками водночас	Група	Кількість дітей	Кількість ознак			
			за 3-ма ознакам	за 2-ма ознакам	за 2-ма усеред. 1-єї	не виконано завдання
			експериментальна	6-річного віку 29 чол.	2 (6,9 %)	13 (45 %)
	експериментальна	7-річного віку 31 чол.	5 (16,2 %)	16 (51,4 %)	10 (32,4 %)	—
	експериментальна	6-річного віку 27 чол.	—	1 (3,7%)	18 (66,6%)	8 (29,7%)
	експериментальна	7-річного віку 30 чол.	—	3 (10 %)	21 (70 %)	6 (20 %)

На основі аналізу результатів проведеного дослідження нами були розроблені конкретні рекомендації для вихователів дошкільних закладів щодо організації мислительної діяльності старших дошкільників при засвоєнні операції порівняння.

Заключення містить стислі підсумки отриманих даних, загальні висновки, а також практичні рекомендації для вихователів і старших вихователів дошкільних закладів.

Результати проведеного дослідження довели слушність висунутої нами гіпотези, підтвердили положення, що були винесені на захист, а також дали змогу сформулювати такі висновки:

Навчання з використанням спеціально розробленого навчального алгоритму сприяє розвитку мислительних операцій у старших дошкільників.

Керування мислительними операціями можливе, а їхній розвиток в умовах алгоритмізованого навчання значно вищий, ніж в умовах традиційного дошкільного навчання.

Розвиток здатності дітей порівнювати предмети оточуючої дійсності знаходиться у прямій залежності від вмінь дитини орієнтуватися в ознаках предметів.

На формування мислительної операції порівняння суттєво впливає педагогічне керівництво, застосування спеціальних видів допомоги дитині, серед яких особливо виділяються: стимуляція пошуку рішення, стимуляція розумової ініціативи, організація сумісної діяльності дітей у тих випадках, коли потрібна орієнтація на однолітка.

Встановлено, що запропоноване нами нетрадиційне педагогічне керівництво дає позитивний розвиваючий ефект не тільки в роботі з добре підготовленими дітьми, але й з підготовленими недостатньо або малоактивними.

Встановлено, що при організації педагогічного керування мислительною діяльністю старших дошкільників бажано і, навіть, необхідно передбачати розробку й втілення алгоритмізованої програми діяльності дитини, зокрема послідовного відпрацювання різних ознак предметів, різних видів їх співставлення.

Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, подальше її вивчення сприятиме вдосконаленню навчання й розвитку мислительної діяльності дітей 6-го та 7-го років життя.

Основний зміст роботи викладено в таких публікаціях:

1. До питання про формування у дітей старшого дошкільного віку логічних навичок пізнавальної діяльності. Актуальні питання дидактики.— К., 1984.— с. 82—83.

2. До питання про формування навчання старших дошкільників логічних навичок пізнавальної діяльності. Матеріали Всесоюзної наукової конференції. Формування вмінь і навичок у галузі пізнавальної діяльності у процесі вивчення основ наук. Тези доповідей, Слов'янськ, 1984.— с. 57—58 (російською мовою).

3. До питання про педагогічну спадщину К. Д. Ушинського. Педагогічна спадщина К. Д. Ушинського у сучасній практиці дошкільного виховання. Тези доповідей Всесоюзної наукової конференції, Одеса, 1990.— с. 36—37 (російською мовою).

4. Втілення ідей гуманізації у педагогічний процес вузу. Гуманізація виховання і навчання дітей дошкільного віку. Матеріали науково-практичної конференції, Рівне.— 1992.— с. 105—106.

5. Роль дидактичних ігор у формуванні навичок логічного мислення у старших дошкільників. Актуальні проблеми сучасної науки. Тези доповідей наукової конференції викладачів та студентів Слов'янського державного педагогічного інституту, Сло-

в'янськ, 1993.— с. 130—131.

6. Розвиток творчого уявлення в малюванні у дошкільників на основі сприймання природи рідного краю. Краєзнавство в системі народної освіти: проблеми, пошуки, перспективи. Матеріали Всеукраїнської краєзнавчої науково-практичної конференції. Слов'янськ, 1994.—с. 28.

7. Роль порівняння у формуванні пізнавальної активності старшого дошкільника. Методичні рекомендації вихователям дитячих садків. Слов'янськ, 1994.—с. 1—30 (російською мовою).

8. Роль дидактичних ігор у формуванні навичок логічного мислення у старших дошкільників. Удосконалення методів навчання та виховання в школі і вузі.— Слов'янськ, 1994.— с. 25—30. (російською мовою).

Икунина З. И. Педагогическое руководство в формировании сравнения у старших дошкольников.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07, педагогическая и возрастная психология. Харьковский государственный педагогический университет им. Г. С. Сковороды.

Защищается научная работа, содержащая выявления педагогических условий эффективного формирования и функционирования мыслительной операции сравнения у детей старшего дошкольного возраста.

Установлено, что:

1. Обучение с использованием специально разработанного учебного алгоритма способствует развитию мыслительных действий у старших дошкольников.

2. На формирование мыслительной операции сравнение существенное влияние оказывает педагогическое руководство, специальные виды помощи.

3. Установлено, что нетрадиционное педагогическое руководство оказывает развивающий эффект не только на хорошо подготовленных детей, но и на недостаточно подготовленных и малоактивных.

Ключевые слова: мышление, мыслительные операции; зона ближайшего развития; специальный учебный алгоритм.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Ikunina Z. I. Pedagogical guidance in the process of forming the phenomenon of comparison within the pre-school grade.

The thesis for the Master's degree of Psychology, speciality 19.00.07, pedagogical and age psychology. Kharkov state pedagogical university after G. S. Skovoroda,

Scientific research on exposing of pedagogical conditions of effective forming and functioning of mental process of comparison among the children of pre-school age.

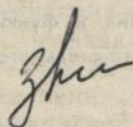
Substantial research proves evidence:

1. Parallel use of specially elaborated learning patterns leads to the profound development of mental abilities among children of pre-school age.

2. Pedagogical guidance and special assistance aids provide great influence on the formation of mental process.

3. It is common knowledge that nontraditional guidance results in the effective development of both categories of children: well-trained and average children including slow learners.

Key-words: mental process, mental operations, the area of the nearest development, special learning pattern.

Славянская городская типография. Зак. № 3363—100х16.

Подписано к печати 12.11.94 г. Объем 1,25 п. л.

Формат бумаги 60х42.

4155472

AB 31.418

AB 31.418